

MOKSLO STUDIJOS „KAIMO ŽMOGIŠKOJO KAPITALO RAIDA“ RECENZIJĄ

Jonas Jasaitis

Šiaulių universitetas

Šiaulių universitetas 2009 metais pasirašė mokslinio bendradarbiavimo sutartį su Lietuvos agrarinės ekonomikos institutu (LAEI), kurioje oficialiai įformino mokslinius ryšius, užsimezgasius prieš keletą metų. Sutartyje numatyta keistis mokslinė informacija, padėti vieni kitiems įvertinti atliekamus darbus, juos recenzuoti, dalyvauti abiejų institucijų organizuojamuose mokslo renginiuose, supažindinti su naujaisiais jų darbais savo leidinių skaitytojus, o esant galimybei – organizuoti bendrus mokslinius tyrimus. Šioje recenzijoje aptariama ką tik paskelbta mokslo studija, kurią pagal Žemės ūkio ministerijos užsakymą parengė LAEI Kaimo plėtros skyriaus darbuotojų grupė: dr. Gediminas Kuliešis, Lina Pareigienė ir Irena Naus.

Recenzuojamo darbo tikslas – nustatyti ryšį tarp regiono kaimiškumo ir jo žmogiškojo kapitalo dydžio. Darbo autoriai siekė: 1) išanalizuoti žmogiškojo kapitalo sąvokos turinį užsienio ir Lietuvos mokslininkų darbuose; 2) suformuoti rodiklių rinkinį, tinkamą žmogiškajam kapitalui matuoti regioniniu pjūviu; 3) identifikuoti žmogiškojo kapitalo raidos Lietuvos regionuose tendencijas. Studijoje pateikta gana išsami 2005–2011 metų žmogiškojo kapitalo rodiklių apžvalga. Šiuo laikotarpiu Lietuva išgyveno gana audringo ekonomikos kilimo ir staigaus nuosmukio bei lėto, sudėtingomis sąlygomis vykstančio atsigavimo laikotarpius. Todėl autorių pasirinkto laikotarpio duomenų analizė turi nemažą prognostinę vertę.

Mokslinėje literatūroje gerokai dažniau sutinkamos žmogiškųjų išteklių potencialo (angl. *Human Potential*, arba *Human Resources*) sąvokos. Recenzuojamos studijos autoriai naudoja žmogiškojo kapitalo (angl. *Human Capital*) sąvoką, akcentuodami jo vertę, kurią, kaip nurodo literatūros šaltiniai, sudaro darbuotojų turimos bendrosios ir profesinės žinios bei patirtis. Į šios sąvokos turinį dažnai įtraukiamas ir sveikatos būklės įvertinimas. Įvairūs autoriai gana nevienodai traktuoja šiuos rodiklius ir apibūdina skirtingus jų parametrus, todėl naujoji studija išsamiau paaiškina, ką iš tikrųjų reiškia žmogiškasis kapitalas ir kaip jį galima išmatuoti.

Recenzuojamame darbe pabrėžiama, kad dabar plėtojamoje žmogiškojo kapitalo teorijoje išryškinama šio kapitalo įtaka ekonomikos raidai: „darbas nauju turiniu – išsilavinimas, kuris ekonomikos augimui yra labai svarbus“. Studijos autoriai teigia, kad kieky-

bine išraiška žmogiškasis kapitalas visuose Lietuvos regionuose mažėja, o kokybine – didėja. Kaimiškos vietovės šį kapitalą praranda greičiau negu miestai. Jų pateikiamo tyrimo duomenys rodo, kad šio kapitalo optimaliai panaudoti negeba nei Lietuvos privatus, nei viešasis sektorius.

Autoriai akcentuoja, kad „kad šalys, kurios neinvestuoja į žmones, neišvengiamai atsilieka nuo kitų šalių – žmogiškojo kapitalo teorija paaiškina skirtingą šalių ekonomikos lygį bei skirtingą regionų išsivystymo lygį šalies viduje“. Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje praktiškai sunaikinta kaimo mokyklų sistema. Šis veiksmas buvo teisinamas efektyvesnio švietimui skirtų lėšų panaudojimo, mokyklų tinklo optimizavimo ir net ugdymo kokybės gerinimo siekiais. Tačiau, vykdant tokias reformas, buvo supainioti priežasties ir pasekmės ryšiai: vietovių, kuriose uždaromos mokyklos, žmogiškasis kapitalas gerokai sumažėja, nes iš jų pirmiausia išvyksta išsilavinę žmonės, jaunos, vaikus auginančios šeimos. Tokiose vietovėse susiaurėja ir neformalaus ugdymo galimybės, susilpnėja arba net visai sunyksta vietos bendruomenių ir kitų visuomeninių darinių, nevyriausybinių organizacijų veikla, apmiršta kultūrinis gyvenimas, ryškiai sumenksta tiek agrarinio, tiek kitų ūkio sektorių veikla.

Studijos autoriai, remdamiesi statistinių šaltinių analize teigia, kad Lietuvoje gerėja žmogiškojo kapitalo kokybė. Bet naujausi socioekonominiai tyrimai rodo, kad savo valstybėje susiduriama su paradoksalia reiškiniu: gerėjanti žmogiškojo kapitalo kokybė gana dažnai neturi įtakos gyvenimo kokybei Lietuvoje. Ją blogina vis gilėjanti socialinė nelygybė, finansinių srautų kaupimasis mažos gyventojų grupės rankose, išsikerėjusi korupcija ir socialinės gerovės principams visiškai priešinga valdymo politika. Apie tai liudija katastrofiškai augančios socialinės paramos sąnaudos, tačiau pašalpų skyrimas skurstantiems socialinės atskirties mastų nesumažina ir ją lemiančių priežasčių nepašalina. Tai patvirtina ir S. Jakeliūno, R. Lazutkos, A. Maldeikienės, Z. Norkaus, V. Rubavičiaus ir kitų tyrėjų darbai. Nors ir priklausantys skirtingoms tyrėjų mokykloms, iš skirtingų pozicijų nagrinėjantys dabartinę situaciją, jie pateikia panašias išvadas. Skiriasi tik jų siūlomi socialinių problemų sprendimo keliai.

Aptardami žmogiškojo kapitalo charakteristikas, autoriai pažymi, kad „visas jas vienija 5 svarbiausi elementai – asmeninės / įgimtos savybės, žinios, įgūdžiai, išsilavinimas, sveikatos būklė“ (p. 12). Tačiau žinios ir įgūdžiai yra išsilavinimo rezultatas. Asmenų, neturinčių pradinio išsilavinimo, Lietuvoje praktiškai nėra, išskyrus asmenis, turinčius protinę negalią ir pripažintus nemokytiniais. Tačiau nebaigusiujų net pradinės mokyklos vėl atsiranda dabar, uždarius kaimo mokyklas ir „liberalizavus“ besimokančiųjų apskaitą. Neįgyti net pradinio išsilavinimo pirmiausia gali asocialių ir rizikos šeimų vaikai.

Autorių nagrinėjama problema, kaip išmatuoti žmogiškąjį kapitalą, yra labai sudėtinga. Nagrinėdami teorinius šaltinius jie atkreipė dėmesį į pastaraisiais dešimtmečiais kuriamas naujas matavimo metodikas ir išryškino jų skirtumus nuo anksčiau naudotų, o kai kur ir iki šiol naudojamų, bet nebeatitinkančių naujų mokslo pasiekimų. Šiuo metu naudojamos žmogiškojo kapitalo indekso skaičiavimo metodikos iš tikrųjų pateikia daugiau klausimų negu atsakymų. Įvairių organizacijų suformuotoms tyrėjų grupėms labai sunku suvokti skirtingą valstybių situaciją, labai nevienodas jų „starto sąlygas“, t. y. neseną jų istorinę praeitį, turinčią įtakos ir dabartiniam jų ūkio vystymuisi, visuomenės gebėjimą vertinti ne tik individų, bet ir visos valstybės perspektyvas. Todėl ir šių grupių pateiktos rekomendacijos negali tikti „visiems – be išimties“. Pavyzdžiui, labai abejotina, kad žmogiškojo potencialo kokybei gali turėti įtakos kitataučių studentų, įgijusių universitetinį išsimokslinimą, skaičius, nes įgiję diplomus jie grįžta į savo valstybes. Lenkijos atstovo K. Janc naudojamas įmonių skaičiaus rodiklis yra reikšmingas, tačiau taip pat kelia naujų klausimų, nes įmonės skiriasi tiek savo dydžiu, paskirtimi, technologijomis, tiek kitais bruožais.

Studijos autoriai pažymi, kad „identifikuoti žmogiškojo kapitalo demografinį potencialą būtų tikslinga pagal tokius rodiklius: demografinį senatvės indeksą (DSI), tikėtiną gyvenimo trukmę ir regiono gyventojų pasiskirstymą pagal lytį. Tolesni tyrimai parodė, kad pastarąjį rodiklį naudoti netikslinga, nes jis visuose regionuose tiriamuoju laikotarpiu – 2005–2011 m. – išliko praktiškai nepakitęs. Vadinasi, bent kiek žymesnės įtakos regiono žmogiškajam kapitalui jis neturi“ (27 p.) Tačiau jei šis rodiklis būtų analizuojamas, siejant jį su gyventojų amžiumi, paaiškėtų labai įdomūs dalykai: galimybė kurti šeimas, t. y. rasti atitinkamo amžiaus sutuoktinių, santuokų ir ištuokų dinamika, gimstamumo prognozės, vienišų žmonių pasiskirstymas, socialinės globos poreikis ir kt. Šie veiksniai yra tiesiogiai susiję su žmogiškojo kapitalo kokybe.

Prielaida, kad „kaimo ir miesto gyventojų sergamumo lygis yra vienodas“ (28 p.) yra neįtikinama ir jokiais tyrimais nepatvirtinta. Ir patys studijos autoriai

pripažįsta, kad tokia prielaida „pagerina kaimo gyventojų sveikatingumo rodiklį“. Per pastaruosius metus ryškiai sumažėjo kaimo gyventojų galimybė gauti savalaikę ir pilnavertę medicininę pagalbą.

Tobulinant žmogiškojo kapitalo vertės matavimo rodiklius reikėtų ieškoti, kaip įvertinti tokius rodiklius, kurie yra labai svarbūs šio kapitalo panaudojimo efektyvumui. Tai darbo drausmė ir kultūra. Apie tai, kad šie rodikliai yra labai reikšmingi, liudija darbo drausmės pažeidimų (pavėlavimų, pravaikštų) ir darbo kokybės, netgi nusikalstamumo dinamika. Netiesiogiai tai parodo ir darbuotojų kaita. Vadinamasis „darbuotojų mobilumas“ dažnai rodo ne kilimą karjeros laiptais ar geresnę profesinę kompetenciją, bet dažnus konfliktus su darbdaviais ir sumažėjusias galimybes įgyti profesinę patirtį.

Studijos autoriai atkreipia skaitytojų dėmesį į tai, „kad stiprių centrų kūrimas ir atotrūkis nuo periferinių regionų yra opi problema ir šie skirtumai ateityje gali didėti, nes nėra plėtros impulso iš centrų į periferinius regionus.“ Labai vertinga autorių išvada, kad žmogiškojo kapitalo poveikį regionui geriausiai atspindėtų tokie rodikliai, kaip bendroji produkcija tenkanti vienam gyventojui. Tęsiant žmogiškojo kapitalo panaudojimo tyrimus vertėtų įtraukti tokius rodiklius, kaip dirbančių pagal specialybę skaičius ir jų darbo stažas pagal specialybę. Vienu iš esminių rodiklių, atskleidžiančių, kaip efektyviai panaudojamas turimas žmogiškasis kapitalas yra dabartiniai gyventojų pragyvenimo šaltiniai ir galimybė dirbti pagal įgytą profesiją ir specialybę. Gyventojai, neturintys dabartinėje darbo rinkoje paklausios profesijos, gana dažnai tampa bedarbiais, nes jų anksčiau įgytas išsimokslinimas nebevertinamas. Nenaudojamas profesinis pasirengimas yra užmirštamas arba praranda vertę, jo nebeatnaujinant. Ypač tai būdinga kaimo vietovėms, kuriose uždaromos socialinių paslaugų (švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros, gyventojų saugumo ir kt.) įstaigos, o jų darbuotojams dažniausiai nesuteikiamas kitas darbas, atitinkantis jų profesinę kompetenciją. Šiuo požiūriu mūsų valstybėje žmogiškasis kapitalas yra panaudojamas labai neracionaliai ir neefektyviai. Studijos autoriai konstatuoja, kad „žmogiškasis kapitalas visuose Lietuvos regionuose panaudojamas kasmet vis blogiau“.

Skyriuje „Regiono kokybinio žmogiškojo kapitalo poveikis regionų socialiniam kapitalui“ (p. 46) autoriai pažymėjo, kad šį poveikį jie matavo pagal tokius rodiklius: 1) nevyriausybinių organizacijų (NVO) skaičiaus dinamiką; 2) rinkėjų aktyvumą savivaldos rinkimuose ir dalyvaujančių sporto renginiuose dalyvių skaičių. Šių rodiklių tikrai nepakanka. Tačiau pagal studijos autorių pasirinktą tyrimo metodiką – analizuoti rodiklius, kuriuos pateikia Statistikos departamentas, jų galimybės apžvelgti išsamesnę informaciją

yra labai ribotos. Kaip parodė autorių atlikta šių duomenų analizė, dalyvių skaičiaus sporto renginiuose rodiklis šio tyrimo tikslams negalėjo būti pritaikytas, kadangi Statistikos departamentas jį fiksuoja pagal renginio vietą, o ne pagal tai, iš kurio regiono ar savivaldybės jo dalyviai yra atvykę. Jeigu norima įvertinti gyventojų politinę ir sociokultūrinę veiklą, tai tyrimo objektu turėtų būti ir kitos šios veiklos kryptys: dalyvavimas politinėse partijose ir akcijose (streikuose, mitinguose, demonstracijose ir kt.), vietinėje, regioninėje ir kito lygmens kultūrinėje veikloje, savanorystėje, vietos bendruomenėse, LEADER programos ir kitų organizacijų projektuose.

Studijos IV skyriuje aptariami autorių atlikto tyrimo rezultatai. Kaip žinia, emigracija jau tapo veiksniu, alinančiu valstybės ūkį ir kultūrą. Lietuva pirmąją tarp Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių pagal emigracijos tempus. Neseniai paskelbti galutinio gyventojų surašymo duomenys rodo, kad jos gyventojų skaičius nebesiekia net trijų milijonų. Mūsų valstybėje jau stinga kvalifikuotos darbo jėgos, tačiau nedarbas vis dar išlieka kaip viena skaudžiausių socialinių problemų. Vis sunkiau surinkti planuojamas biudžeto pajamos ir vis daugiau lėšų tenka skirti socialinei paramai. Kasmet fiksuojami išnykstantys kaimai. Dar neseniai ekonomiškai gyvybingos gyvenvietės šiuo metu jau apibūdinamos kaip „pensininkų kaimai“. Socioekonominės problemas nagrinėjančioje literatūroje vis dažniau vartojama retai apgyventų teritorijų (toliau – RAT) sąvoka. Recenzuojamos studijos autoriai apie tai užsimena konstatuodami kai kuriuos statistinius rodiklius, tačiau neakcentuodami jų pavojaus tautos ir net valstybės egzistavimui. 34 p. rašoma: „krisęs laikotarpiu padidėjo migruojančių iš kaimo į miestą gyventojų skaičius. <...> Tai kiek netikėta tendencija, kurią reikėtų pagrįsti papildomais tyrimais.“

Agrarinėje politikoje susiduria dvi absoliučiai viena kitai priešingos kaimo raidos kryptys. Viena, besiremianti nepriklausomos prieškarinio Lietuvos tradicijomis, Mykolo Krupavičiaus, Jono P. Aleksos, Jono Kriščiūno ir kitų tuometinių žemės ūkio organizatorių bei teoretikų darbais, agrarinį sektorių grindė šeimos ūkių plėtros skatinimu, traktuodama ūkininkus kaip pagrindinę valstybės vidurinėsios klasės dalį, jos svarbiausią atramą. Kita, besiremianti tarptautinėje erdvėje vis išžiliau išsiviraujančia vadinamosios Cairns grupės pozicija, propaguoja latifundinę žemėvaldą. Pastarosios šalininkai užima vis stipresnes pozicijas ir Lietuvos regionuose. Pavyzdžiui, neseniai išryškėjęs faktas, kad Lietuvoje 2 proc. asmenų valdo 40 proc. žemės, išpėja, kad stambiųjų žemvaldžių ir smulkiųjų ūkininkų verslo sąlygos yra visiškai skirtingos. Didesni iš stambiųjų gamintojų superkamos produkcijos įkainiai akivaizdžiai pablogino smulkesniųjų gamintojų, pavyzdžiui, šeimos ūkių verslo sąlygas ir toliau didina socialinę jų atskirtį.

Įvairiuose agrarininkų pasitarimuose jau atvirai dėstoma, kad šeimos ūkiai turi išnykti, nes neva „jie alina ir save, ir valstybę“, o jų vietą turėtų užimti (faktiškai jau ir užima) ypatingai stambūs, po kelias dešimtis tūkstančius hektarų valdantys dariniai. Todėl esą nėra jokio reikalo jaudintis dėl išnykstančių kaimiškųjų gyvenviečių. Latifundinės žemėvaldos šalininkų požiūriu vietinių gyventojų potencialas yra nesvarbus. Primityviai traktuojant kapitalo, darbo jėgos ir prekių laisvo judėjimo principus trūkstamų darbininkų galima atsivežti iš bet kurio pasaulio krašto: Kinijos, Rusijos, Afrikos ir pan.

Studijos autoriai teigia, kad „daugiau emigruoja į užsienį iš Lietuvos miestų“. Tačiau emigracijos tyrimai rodo, kad ši emigracija dažniausia turėtų būti traktuojama kaip antrinė: pirmiausia gyventojai išvyksta iš kaimo į miestą, bet, jame nepajėgę ištvirtinti keliauja į užsienį. Be to, kaime, kaip rodo ir naujausi Statistikos departamento duomenys, gyventojai sudaro tik trečdalį valstybės gyventojų. Todėl korektiška lyginti tenka ne išvykstančiųjų skaičius, o procentines dalis. Autorių minėti migracijos reiškiniai liudija ne tiek apie miesto, kiek apie kaimiškųjų vietovių problemas. 4.1.2 paveiksle pateiktos visos trys kreivės staigiai krinta žemyn, o skirtumai tarp jų yra gana nežymūs. Apie tai, kad iš kaimų išvyksta jauni žmonės, pripažįsta ir patys recenzuojamos studijos autoriai. Jei kaimuose lieka tik pagyvenę žmonės, tai gimimų skaičius niekada negalės prilygti mirčių skaičiui.

Apie ypač pavojingus kaimiškųjų vietovių pokyčius liudija ir gyventojų išsilavinimo lygio skirtumų didėjimas. 38 p. rašoma, kad „aukščiausią išsilavinimą turinčių gyventojų dalis miestuose visą tiriamąjį laikotarpį buvo ne tik didesnė už kaimiškųjų regionų tokį išsilavinimą turinčių gyventojų dalį, tačiau šis rodiklis minėtu laikotarpiu netgi ir didėjo sparčiau už kaimiškųjų regionų rodiklį. <...> Taigi, pagal šį rodiklį miesto regionų gyventojų žmogiškasis kapitalas didėjo, palyginat su labiau kaimiškųjų regionų gyventojų žmogiškuoju kapitalu.“ Tačiau šios studijos autoriai atstovauja Lietuvos agrarinės ekonomikos institutui. Todėl jų tyrimai ir turi paaiškinti, kodėl taip nyksta kaimo žmogiškasis kapitalas. Kaip rodo kasmet leidžiami Lietuvos statistikos metraščiai, vien nuo 2000 metų Lietuvoje uždaryta per tūkstantį mokyklų, kurių dauguma veikė kaimiškose vietovėse ir mažesniuose miesteliuose. Bet autoriai 39 p. tik konstatuoja: „tačiau kaime besimokančiųjų dalis mažėjo netgi sparčiau, negu mieste“. Rašant tokios tematikos darbus, būtina ne vien komentuoti statistinius rodiklius, bet ir atskleisti gilumines žmogiškojo potencialo nykimo priežastis ir ieškoti galimybių padėčiai taisyti. Kaip galima atkurti neurbanizuotų ir mažiau urbanizuotų vietovių ekonomiką? Kaip formuoti naują, abipusiškai naudingą miesto bei kaimo ekonominę ir kultūrinę partnerystę? Atsakymų į šiuos klausimus paieška turėtų ypač didelę mokslinę metodologinę reikšmę.

42–43 p. rašoma: „Gera žinia yra tai, kad mažėjant mirtims dėl išorinių priežasčių kasmet vidutiniškai po 6,73 proc., mirtys, priskiriamos SŽEI (save žalojančio elgesio indeksas) kategorijai, mažėjo daugiau kaip 2 procentiniais punktais sparčiau. Tai lyg ir turėti (korrektūros klaida: turėtų – J. J.) reikšti, kad regionuose psichinės sveikatos būklė gerėja... <...>, labai tikėtina, kad gerėjantys rezultatai gali būti dėl to, kad labiausiai depresuoti tų regionų žmonės išmiršta sparčiau už likusiuosius.“ Kodėl kaimiškuose regionuose žmonės kenčia ir miršta nuo depresijos? Lietuvos tyrėjams jau ir dabar turėtų pakakti duomenų, kurių analizė atskleistų depresinės būklės priežastis. Kur turi dėtis Vilniaus universitete išsilavinimą įgijusi miestelio bibliotekos vedėja, kelis dešimtmečius bandžiusi šviesti žmones, suaugusi su vietos bendruomene, kai valdžia nusprendė, kad tos bibliotekos nebereikia? Kur dėtis jau buvusių mokinių vaikus mokiusiai pradinės mokyklos vedėjai, kai į jos vietą atsiųstas „geltonasis autobusukas“? Kam svarbu, kad kaimo vaikai nuo septynių ryto išvežami į fabrikus primenančias miesto mokyklas, kur jų niekas nepažįsta ir kur jie niekam nebeįdomūs? Kur dėtis Lietuvos konservatorijos (dabar – Muzikos ir teatro akademijos) absolventui, dešimtmečius dirbusiam miestelio kultūros namų meno vadovu? Kokia buvusio fermos darbininko, o dabar bedarbio diena, savaitė, mėnuo? Kodėl darbštus žmogus tapo beviltišku alkoholiku? Autoriai teigia, kad, norint atsakyti į panašius klausimus, reikia specialių tyrimų. Kiek laiko tokie tyrimai užtruks? Ar kol visi „depresuotieji“ iškeliaus į Anapilį? Todėl ir tos matematiškai pagrįstos išvados, pateiktos prie 4.2.1–4.2.2 lentelių turi nebent archyvinę prasmę, kaip iliustruojančios Lietuvos kaimo laidotuvių statistiką.

Recenzuojamos studijos autoriai konstatuoja, kad „tiriamuoju laikotarpiu užimtumo lygio rodiklio reikšmės <...> visą šį laikotarpį mieste išliko aukštesnės už atitinkamai pusiau kaimo ir kaimo regionų šio rodiklio reikšmes“. Jų tyrimai atskleidžia, kad „privatus ir viešasis sektoriai negebėjo „įdarbinti“ vis didėjančio visuose Lietuvos regionuose žmogiškojo kapitalo kybinio potencialo“. Taigi, nekeičiant ūkio valdymo, lieka tik emigracijos išeitis.

Studijos turinys rodo, kad autoriai rėmėsi gana gausių literatūros šaltinių analize, apžvelgdami tiek ES, tiek Australijos, Azijos valstybių, Rusijos ir kitų pasaulio regionų informaciją. Ateityje siūloma atkreipti dėmesį į Centrinės ir Rytų Europos šalių žmogiškojo

potencialo vystymo tinklo pateikiamą informaciją. 2012 metų birželio 27–28 dienomis Slovakijos Banskos Bystricos miesto Matej Bel universitete vyko jau devintoji mokslinė konferencija, skirta šiai tematikai. Neseniai pasirodė tinklo prezidento, MRU prof. dr. Vladimiro Gražulio ir Slovakijos atstovės dr. Martinos Blaškovos monografija „Motivation of Human Potential: Theory and Practice“ – apie motyvacijos įtaką žmogiškojo potencialo raidai. Kitose šio tinklo autorių publikacijose daug dėmesio skiriama Baltijos ir kitų ES valstybių žmogiškojo kapitalo problemoms.

Šioje studijoje pateiktas Lietuvoje jau atliktų ir darbar atliekamų žmogiškojo kapitalo tyrimų aprašymas patvirtino itin opią, socialinių mokslų atstovams labai aktualią problemą – nepakankamą mokslinių tyrimų koordinaciją, o tiksliau sakant, jos nebuvimą. Kiekviena mokslo institucija tyrimus planuoja, gana menkai atsižvelgdama į tai, kokios šios srities problemos jau yra išryškintos ir kurie jų aspektai tyrinėjami kitose institucijose. Be to, būtina keisti ir socialinių tyrimų metodiką. Pavyzdžiui, nagrinėjant statistikos leidinius, kuriuose, kaip patys autoriai pripažįsta, daugelis rodiklių šiuo metu nefiksuoja, gyventojų aktyvumo išmatuoti nepavyks. Juo labiau nepavyks atskleisti šio aktyvumo ar pasyvumo priežasčių. Norint tai iš tikrųjų nustatyti, būtini vadinamieji „lauko tyrimai“ – tyrėjams reikia patiems vykti į miestelius, kaimo gyvenvietes ir vienkiemius. Antrinių duomenų analizė tikrai yra nepakankama, tyrinėjant naujausius kaimiškujų vietovių raidos procesus ir rengiant ilgalaikes strategijas. Neturėdami pakankamo kiekio pirminių duomenų, atsiduriame labai nepavydėtinoje padėtyje, kai tenka apsiriboti jau įvykusių reiškinų nagrinėjimu, arba vaizdžiai kalbant, „bėgioti įvykiams iš paskos“, užuot juos laiku prognozavus.

Tiek šios studijos, tiek kitų leidinių analizė rodo, kad tiek Lietuvos agrarinės ekonomikos institutui, tiek kitiems mokslo centrams reikia gerokai didesnės Vyriausybės paramos, kuri leistų sustiprinti eksperimentinę bazę, dažniau panaudoti tokias tyrimų formas kaip mokslininkų ekspedicijos į regionus, duomenų rinkimas iš savivaldybių žemės ūkio ir kitų skyrių, ūkių ir vietos bendruomenių veiklos ilgalaikiai stebėjimai ir kt. Atsirastų daugiau galimybių kai kuriuos tyrimus atlikti bendromis kelių mokslo institucijų jėgomis.